

“BULUT TO‘SGAN OY” HIKOYASIDA INSON TAQDIRI TALQINI**Gulbaxar Nishanovna Tavaldiyeva**

Filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent kimyo-texnologiya instituti

ANNOTATSIYA

Sh.Xolmirzayevning “Bulut to‘sgan oy” hikoyasi keng ma'noda tabiat va jamiyatda me'yorlar, mutanosiblarning buzilishidan kelib chiqqan fojialarni tasvirlaydi. Maqolada ushbu fojiada kishilar o‘rtasidagi tabiiy munosabatlarning buzilishi, inson hayotining tabiiy izdan chiqishiga sabab zo‘ravonlik, axloqiy va ma'naviy inqiroz, g‘ayriinsoniylik kabi illatlarga duchor bo‘lgan inson taqdirining badiiy talqini tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Shukur Xolmirzayev, o‘zlikni anglash, xolislik, shafqatsizlik, inson taqdiri talqini, “Bulut to‘sgan oy” hikoyasi.

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОЙ СУДЬБЫ В РАССКАЗЕ "ЛУНА, ЗАКРЫТАЯ ТУЧАМИ"**АННОТАЦИЯ**

Рассказ Ш.Халмирзаева «Луна, закрытая тучами» широко описывает трагедии, возникающие в результате нарушения норм, норм, в природе и обществе. В статье анализируется художественное осмысление судьбы человека, пережившего такие трагедии, как насилие, нравственный и духовный кризис, бесчеловечность, приведшие к нарушению естественных отношений между людьми в этой трагедии, естественному нарушению человеческой жизни.

Ключевые слова: Шукур Холмирзаев, самосознание, беспристрастность, жестокость, трактовка человеческой судьбы, повесть «Луна, закрытая тучами».

INTERPRETATION OF HUMAN FATE IN THE STORY "THE MOON CLOSED WITH CLOUDS"**ABSTRACT**

Sh. Kholmiraev's story "The moon closed with clouds" broadly describes the tragedies resulting from the violation of norms, norms, in nature and society. The article analyzes the artistic interpretation of the fate of a person who survived such tragedies as violence, moral and spiritual crisis, inhumanity, which led to the violation of natural relations between people in this tragedy, the natural violation of human life.

Keywords: Shukur Kholmiraev, self-awareness, impartiality, cruelty, interpretation of human destiny, story "The moon closed with clouds".

KIRISH

Sh.Xolmirzaevning istiqlol davridagi ijodi mazmunini “o‘zlikni anglash” muammolari tashkil etadi. Shuning uchun bu davrda ana shu muammolar ildiziga yetish, ularni ko‘rsatish uchun adib maqolalar ham yozdi. Bu maqolalar o‘zlikni anglash yo‘lidagi badiiy izlanishlar bilan bir qatorda nazariy-ilmiy tadqiqotlar sifatida yuzaga kelgan. Yozuvchining “Faqat o‘zligimni anglashim uchun yozaman...” nomli suhbatdan ham shu izlanishlar mohiyatini anglab yetamiz.

Yozuvchining “Quyosh-ku falakda kezib yuribdi”, “Ozodlik”, “Navro‘z” hikoyalari qahramonlari yetmish yillik mustabid tuzumdagi notabiiyliklar ma'nosiga yetdi va anglay oldi. Bunda qahramon nchki dunyosiga kirish orqali uning ruhiy dunyosini tasvirlash tamoyili ko‘rinadi. Yozuvchi voqyelik va inson o‘rtasidagi munosabatlarni simvollar, o‘xshatishlar orqali yoritib, chuqur ramziy ma'nolar chiqaradi. "Ozodlik", "Bandi burgut", “Bulut to‘sgan oy” hikoyalarda bu tasvir yo‘li kuzatiladi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

“Bulut to‘sgan oy” hikoyasi haqida Q.Yo‘ldoshevning “Yirik shaxslar tasviri yo‘lida” (1998), maqolasida, yozuvchi xotirasiga bag‘ishlangan “Shukur Xolmirzaev zamondoshlari xotirasida” kitobida (2010), G.Tavaldiyevaning “Shukur Xolmirzayev ijodida voqelikni badiiy idrok etish prinsiplari” monografiyasida (2021), Olim Toshboevning “Abadiy zamondosh” kitobi (2018) va boshqa ilmiy tadqiqotlarda xulosalar berilgan.

Voqyelik va inson haqidagi mutlaqo yangicha, o‘ziga xos asarlar yaratilayotganini kuzatgan adabiyotshunos Q.Yo‘ldoshev “Yirik shaxslar tasviri yo‘lida” maqolasida yozadi: “...favqulodda odamlar favqulodda vaziyatlar asnosida ko‘rsatiladi. Darhaqiqat, odatiy holatlarda, kundalik turmush ikir-chikirlari bag‘rida odamning aslida kim ekanligini bilib bo‘lmaydi. Ekstremal holatlar insondagi ezgu fazilatlarining ham to‘liq namoyon bo‘lishiga olib keladi. Shu bois jahon fojiansizligining qanchaki sara asari bor hammasi favqulodda holatlar tasviriga qurilgan” [2].

O.Toshboev “Adib yaratgan hikoya va qissalarda yurt va insonni ozod ko‘rish orzusi, mustabid tuzumning alamli saboqlari, milliy o‘zlikka qaytish, an'ana va qadriyatlar targ‘iboti, o‘zligini unutgan odamlarning ayanchli qismati yorqin obrazlarda, betakror tasvirlarda, kutilmagan va favqulodda yechimlar orqali ifodalangan”, deb xulosa beradi[10].

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolani yoritishda tavsiflash, tahlil etish, qiyoslash, umumlashtirish usullaridan foydalanildi.

TAHLIL VA NATIJALAR

“Bulut to‘sgan oy” hikoyasi asosida katta hayot fojiasiga giriftor bo‘lgan, uning qutulib bo‘lmas o‘p‘qoniga tushgan inson

qismati yotadi. Bu fojia jamiyatdagi muttaham, shafqatsiz, benomus kimsalarning ta'siri tufayli sodir bo'ladi.

Yozuvchi o'z qahramoni - Gulsarani xilma-xil sharoitlarda, turli vaziyatlarda, favqulodda ziddiyatli, tang holatlarda, fojia ichida olib qaraydi. Mana shu keskin holatlarda uning ruhiyatidagi o'zgarishlar ko'rsatiladi.

Gulsara - ichki va tashqi olami bir-biriga mos sohibjamol ayol. Hikoyada o'ziga to'q oilada erkin o'sgan, xohlaganini yeb-ichib, istaganini kiygan, "kitobiy tarbiya" topgan, "ritsarnamo yigitlar"ni orzu qilgan bu qizning keyingi baxtsiz taqdiri, hayotning ayovsiz sinovlariga duch kelib yurgan bir holatida u bilan tanishamiz.

Tavakkal - Qashqadaryodagi marmar konlaridan birining boshtshg'i. "Bir qop yong'oq misoli", "dali-g'uli, mard" kishi. U ayol kishiga hyech qachon zulm qilmagan, aksincha, talaba qizlarni bezorilardan himoya qilmoqchi bo'lib, bittasini pichoqlab qo'ygan va sakkiz yil qamalib chiqqan. Bugungi hayot sharoitida o'ziga mos yo'l topgani, ishbilarmon rahbarligi bois anchayin davlatmand kishiga aylangan Tavakkalning xatti-harakatlari, gap-so'zlaridan o'ziga ishongan, qo'lini qayoqqa uzatsa yetadigan kishi ekanligi ko'rinib turadi.

Hikoyada Tavakkalning ayollarga nisbatan bir ermak misoli munosabatda bo'lishi uning Gulsaradek ayol muhabbatiga bee'tibor qolishiga, uni sezmay, binobarin, topmay, yetmay yo'qotishiga sabab bo'ladi.

Hikoyada Gulsara fojialari quyidagicha ko'rsatiladi: o'z orzusidagi emas, balki otasining xohishi bilan o'zi sevmagan odamga turmushga chiqishi uning tabiiy hayotining izidan chiqishiga sabab bo'ladi. Erining bepushtligi, unga nisbatan noinsoniy munosabatlari, rashkchi er bois tutqun, tergovda qolgan hayoti yana bir fojia. Eridai ajragach, asrab olgan farzandining beshafqat o'ldirilishi uning uchun yana bir kulfat edi. Gulsara boshiga fojia ustiga fojialar yog'ilaveradi. Bu fojialar odamni jismoniy emas, qalbini yemiradigan ruhiy iztiroblardir. Natijada Gulsara dunyosi moddiy va ma'naviy kambag'allashib qoladi. Gulsara bu iztiroblar iskanjasida yashayveradi, lekin nimadandir umid qiladi, g'am-anduhga to'la, zulmatga chulg'angan hayotida bir shula yonishini kutadi. Va kutilmaganda favqulodda bir holatda ana shu orzu ushalganday bo'ladi, Gulsaraning qorong'u dunyosida bir oy porlaydi, bu oy uning nursiz ko'nglini yoritganday bo'ladi. Taqdir uni Tavakkalga ro'para qilganda shu holatni sezamiz.

Gulsaraning boshiga tushgan savdolardan keyingi holatini yozuvchi uning "Tanovar" raqsiga o'ynaganida mohirona ko'rsatib beradi: "Ma'lumingiz, "Tanovar" - tantanali, sho'x, ustiga yana jo'shqinlikni talab etadigan va bular jamisining namoyishidan iborat bir kuydirki, buning ifodasi o'laroq o'sha mashhur raqqosamizning o'yinlari mukammal bir namuna sifatida qolgan... Gulsara o'yin mazmunini o'zicha talqin qila boshlagan, ya'ni tantanalar ichida g'amnok va g'arib bir kimsaning qalbini-da ifodalar, yuziyu

lablaridagi siniq tabassum ham bu mazmunga bag‘oyat mos tushmoqda...edi”[5]. Gulsaraning “azador kabi qora barqut kiygan” holda “to‘liqib-to‘lg‘anib” o‘ynashi, jiyanining tug‘ilgan kunida yig‘lab o‘ynaganlari Quvvatjonning xotirasiga xuddi fotosurat kabi muhrlanib qoladiki, bundan keyin ayolning xulqidagi o‘zgarishlarni o‘sha go‘zal, “uyatchan” va “g‘amgin” juvonga taqqoslash imkoni tug‘iladi.

“Gulsaraning o‘yiniyu «Tanovar»ning bir necha daqiqa davom etgan sehri jodusi totli shirinlik ta‘mi kabi og‘izlarda va ko‘ngillarda qoldi, ha, juda baxtli onlar o‘tib ketdiki, men hamon «Tanovar» kuyini eshitsam, Mukarrama opaga taqlid qiladigan xiromon emas, azador kabi qora barqut kiygan Gulsaraning raqsi ko‘z oldimga keladi...”[5].

Gulsaraning fosiqlikka tomon yuz tutishi o‘z-o‘zidan ro‘y bermaganini yozuvchi uni har ko‘rganidagi o‘zgarishlar bilan yetarli dalillab boradi. Hikoyada “odamning fe‘li o‘zgarmasin” degan gap bekorga kiritilmagan. Gulsara shunday deydi: “- *Hayotning g‘animat ekanini tushunib qoldim, azizim. Barcha iztiroblar, orzu armonlar - behuda ekan. Hayot shunday ekanki, har qancha osmonlarga chiqib ketma, o‘ziing izmiga solar ekan... Keyin sen o‘zingga qandaydir... So‘qmoq tanlar ekansan... Umuman maning omadim kelmadi hyech. Bir hisobda shunday bo‘lishi tabiiy ekan. Chunki man hayotdan ko‘p narsalarni talab etar edim... Ishoning, do‘stim, Cho‘lponmikan, qaysidir bir shoir: “Bu dengizning chuqurligini bilmay, qulochni katta otdim men”, degan ekan*”[5].

E‘tibor berilsa, yozuvchi Gulsaraning dastlabki o‘quvchi tanishgan paytdan boshlab oxirgi damgacha undagi katta o‘zgarishni kuzatadi va yetarli dalillaydi. U Tavakkalni ko‘rish umidida armonga aylanayotgan orzularining so‘nggi tomchisini hamon yuragida asrab yurgan bir paytda yana bir qabihlikka duch keladi. Boshlig‘ining ko‘ngilxushlik mayliga yurmagani bois, nohaq ayb bilan ishdan bo‘shatiladi. Ishdan ketgan Gulsara iqtisodiy qiynalib yurganida ham, ming ilinjlar bilan Tavakkalni kutadi. Moddiy ahvoli og‘irligini, uch xonali uyini dastlab ikki xonali, keyin bir xonaliga almashtirib tirikchilik qilayotganini yashirmaydi.

Xuddi shuningdek, yozuvchi Tavakkalni ham iztiroblar iskanjasida yonma-yon tasvirlaydi. Tavakkal ham Gulsara uning hayotida shu vaqtgacha ko‘rgan ayollaridan farq qilishini keyinroq anglab yetadi.

Gulsara va Tavakkal bir-birlariga nisbatan paydo bo‘lgan muhabbatdan bexabar sevgi iztiroblaridan azob chekadilar, bir-birlarini ayblaydilar. Yozuvchi qahramonlarni shunday tang vaziyatlarga solib surunkali fojialar ichida tasvirlaydi.

Hikoyada yozuvchi qahramonlar ruhiyatini ko‘rsatishda quyidagi detallarni qo‘llaydi:

- “Bir juft qaldirg‘och”. *“Qaldirg‘ochlarning o‘zaro aloqalari menga shuni ko‘rsatdiki, rashk, qizg‘anish, qolaversa, juftidan xavotir olish va nolish - bular barisi tirik jonzotlarga xos bo‘lib, faqat insongina*

“mantiqan fikrlash qobiliyati”dan foydalanib, uni inkor etmasa ham, panja orasidan qarashi mumkin ekan...” [5].

- “g’ijmlangan gul”. “U chinnigulni yana bir-ikki bor hidladi-da, ustun tomonga otib yubordi” [5].

- “tanovar”. “Bu raqs - dildagi dardni isxor etuvchi, saodatni orzu qiluvchi, yolg’izlikdan sevikli tomon, insonlar tomon intilishdek otashin ishtiyoq yashiringan qalb eshigini lang ochish raqsidir”.

- “bulut” va “oy”. Yomg’ir allaqachon tinib, endi shu sokinlikka mos shabada esar, uyg’onayotgan dov-daraxtlarning namxush (yelimni eslatuvchi) hidi kelar, bechora oy esa bulutlarni oldidan o’tkazar, nazarimda ulardan oldinga chiqishning ilojini topolmay xo’mrayar, ba’zan qalin bulutlar soyasiga yashirinar edi” [5].

Sh.Xolmirzayev Gulsara va Tavakkal xarakterlari mantig’iga bo’ysunib ish ko’rgan. Agar ular taqdiri osonlik bilan va boshqacha tarzda tugasa, ya’ni qahramonlar murod-maqсадlariga yetishishsa, hayot mantig’i buzilar edi. Hikoya ayni shu hayotiyligi bilan kishiga katta ta’sir qiladi.

Shukur Xolmirzayev asar yaratilish jarayonida uch muhim iuqtaga jiddiy e’tibor berilishi zarurligini ta’kidlaydi, bular - “qahramonning ko’nglidan izma-iz, bosqichma-bosqich va uzviy muntazamlikda kechadigan hamda qayoqqadir ko’tarilib, yoxud pastlab boradigan his-tuyg’ulari va ana shular ta’sirida paydo bo’ladigan fikr-mulohazalarni tabiiy chiqishiga... xushyor bo’lish”[3]; qisqartirilgan xatti-harakatlar bayoni; qahramonlarga beriladigan ta’rif-tavsif va izohlar. Adib yozadi: “bu ish shu qadar nozik va murakkab jarayonki, har qanday oliy matematik hisob-kitob ham buning oldida hech narsadir!” [3].

XULOSA

“Bulut to’sgan oy” hikoyasi keng ma’noda tabiat va jamiyatda me’yorlar, mutanosiblarning buzilishidan kelib chiqqan fojialarni tasvirlaydi. Yoki boshqacha aytganda, Sh.Xolmirzayev talqinidagi ushbu fojiada kishilar o’rtasidagi tabiiy munosabatlarning buzilishi, zo’ravonlik, axloqiy va ma’naviy inqiroz, g’ayriinsoniylik kabi illatlar zamirida paydo bo’ladi. Bular inson hayotining tabiiy izdan chiqishiga sabab qilib ko’rsatiladi. Yozuvchi qahramonlar ichki dunyosiga chuqur kirib borish orqali fojialar ildizini dalillab beradi.

“Bulut to’sgan oy” hikoyasida Shukur Xolmirzaevning avvalgi aksari qahramonlariga xos bo’lgan sodda, to’pori o’zbek xarakterining murakkablashganini, ularda haqiqatan ham insonni tushunish, anglash mushkul bo’lgan jihatlarni ko’ramiz. Bunda yozuvchi ijodida shakllangan tasvir prinsipi - shafqatsizlik bosh tamoyil bo’lib xizmat qiladi, ya’ni voqyelikning ayon haqiqati bevosita kitob sahifalariga ko’chiriladi, hayot fojialari chuqurlashgan, kuchaygan holda ko’rsatiladi. Buning natijasida asar qahramonlarining fazilat

va qusurlari ro'yi rost ko'z oldimizda gavdalanadi. Hikoyada qahramonlar xuddi tirik odamday harakat qiladi, ularning gap-so'zlari, o'zlarini tutishlari nihoyatda tabiiy. Asar katta mahorat va iste'dod natijasidir.

Sh.Xolmirzayev "Bulut to'sgan oy" hikoyasida shakllangan xarakter o'zgarishini ko'rsatishga erishadi. Adib inson ruhiy dunyosini juda chuqur tadqiq etadi. Tasvirda ma'lum darajada uzilish, to'satdan burilish yasash yozuvchi ifoda uslubiga xos xususiyatga aylanadi. Bunda muallif narsalar va tabiat lavhalaridagi eng xarakterli, eng ifodali jihatlarni tasvirlaydi, tabiatning oddiy lavhalaridan detallar, ramzlar, o'xshatishlar sifatida foydalana oladi.

Insonning murakkab taqdiri, fojialari voqelikdagi notabiiyliklar oqibatida kelib chiqqani asosli dalillar orqali ko'rsatiladi. Bunda inson va uning mohiyatini anglashga intilish bosh prinsip sifatida yuzaga chiqadi, bu jarayonda ham yozuvchi xolislik pozitsiyasidan chekinmaydi.

O'zbek hikoyachiligi tarixida Shukur Xolmirzaevning hikoyachilikdagi vazifasini hyech kim bilan almashtirib bo'lmaydi. U o'zbek hikoyachiligida o'z tasvir prinsiplarini aniq va yaqqol belgilagan hamda namoyon eta olgan adib hisoblanadi.

Shukur Xolmirzayevning badiiy asarlari tahlili va estetik qarashlari adabiyotning asl mohiyatini to'g'ri tushunish, uning ezgu maqsadlarga xizmat qilishi zarurligi, yozuvchi mahorati va tasvir yo'lining o'ziga xosligi, so'z san'atining sehrn, ahamiyati singari masalalarni idrok etishga yo'l ochadi. Bu o'z navbatida o'zbek adabiyotining ma'lum taraqqiyot qonunlarini davrdagi rivojlanish yo'llarini, aniqlashga va teran yoritishga asos bo'lnb xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Boltaboev H. Adabiyot ensiklopediyasi. – Toshkent: Mumtoz so'z, 2015.
2. Yo'ldoshev Q. Yirik shaxslar tasviri yo'lida //O'zbek tili va adabiyoti. - 1998. 4-son. -B. 9.
3. Xolmirzayev Sh. Yozuvchiliknigp maktabi yo'q... Yoshlik. 1993. №11. -B. 33
4. Shukur Xolmirzayev zamondoshlari xotirasida. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi NMIU, 2010.
5. Xolmirzayev Sh. Tanlangan asarlar. –Toshkent, "G'.G'ulom", 2020.
6. G.Tavaldiyeva. Shukur Xolmirzayev ijodida voqelikni badiiy idrok etish prisiplari (monografiya). –Toshkent, "Tafakkur tomchilari", 2021. –B. 145.
8. Olim Toshboyev. Adabiyotni vijdon deb bilardi. "Hurriyat", 2009.
9. Olim Toshboyev. Abadiy zamondosh. –Toshkent, "G'.G'ulom" nashriyoti. 2018. – B.478.
10. Olim Toshboyev. "Bolalikdan erkinlikni sevardim..."

<https://www.facebook.com/groups/Hayrat26/posts/> 2016-yil, 14-aprel

